

Osemdeseta: fragmenti, ustvarjalnost, *déjà vu* Uredniški uvod v tematsko številko

Slovenska civilna družba se je lani končno zbudila iz globokega spanca, v katerega se je pahnila na začetku devetdesetih let preteklega stoletja misleč, da je družbeni in politični boj s samostojno državo Slovenijo končan. Dvignila je glas prosti razkroju socialne in pravne države, sistemski korupciji v slovenski politiki in gospodarstvu ter zahtevala soudeležbo pri političnih in gospodarskih procesih, bolj radikalni pa pozivajo k spremembi političnega in gospodarskega sistema. Marsikateri izpostavljeni problemi in anomalije v družbi, politiki in gospodarstvu spominjajo na osemdeseta leta 20. stoletja. Nekateri kulturni, družbeni in politični akterji tedanjega časa pravijo, da doživljajo *déjà vu*. Na začetku osemdesetih so se nekateri že zavedali, da takšna Jugoslavija v primežu stabilizacijskih ukrepov (danes jim pravimo varčevalni ukrepi) in etničnih trenj ne more obstati, ter je bilo le vprašanje časa, kdaj bo država razpadla. Leta 1983 je študentski časopis Tribuna (let. 33, št. 4) na prvi in zadnji strani objavil osmrtnico skupne države SFRJ. Afera JBTZ leta 1988 je bila le še epilog zgodbe o razpadu in ne začetek, kot se vse od devetdesetih let dalje manipulira v medijih in na vedno bolj fašistoidni desnici. Danes se dobro zavedamo, da takšen globalni kapitalistični sistem neodgovornega izčrpavanja naravnih virov, živali in ljudi ter zaslužnjevanja delovne sile na podlagi (večinoma virtualnega) dolga ne more in ne sme obstati ter je le vprašanje časa, kdaj bo prišlo do, zelo verjetno, nasilnega preobrata.

V Sloveniji se osemdeseta leta predstavljajo kot turbulentno desetletje družbenih, političnih in gospodarskih sprememb ter alternativnih umetniških praks. Vendar se opisi in interpretacije dogajanj tako v političnem, družbenem in kulturnem smislu osredotočajo na prestolnico. Ta tematska številka Dialogov je posvečena različnim ustvarjalnim praksam in prostoru osemdesetih let 20. stoletja v Mariboru. Ideja o tematskem sklopu se je porodila na začetku raziskave in priprav razstave o alternativnih vizualnih praksah tega obdobja, saj je s prihodom postmodernizma težko ločiti likovno oziroma vizualno prakso od vplivov ali direktnih intervencij gledališke, glasbene, literarne in filmske umetnosti pri ustvarjanju različnih umetniških dogodkov, instalacij, intervencij v javni prostor in performansih. Po drugi strani umetniške, podkulturne ali družbene prakse tega obdobja v Mariboru še niso bile celoviteje obravnavane ali vsaj ne zbrane na enem mestu. Zagristi v kisló jabolko, kot je raziskavo označil marsikateri sogovornik, je bila predvsem želja aktualizirati nastajajočo dediščino o alternativnih vizualnih praksah v kontekstu današnjega družbenega nezadovolj-

stva in raziskati pomen neprofitne ter alternativne ustvarjalne produkcije za kulturni in urbani razvoj mesta. Marsikateri problemi in težave v mestu, ki so se porajali v osemdesetih letih, so tu še danes, kar kaže na to, da so bili le pometeni pod preprogo in v evforiji osamosvojitve pozabljeni. Problemi avtonomne nevladne kulturne produkcije so danes še kako pereči, lokalne oblasti in osrednji mediji danes enako ignorirajo različne kulturne in družbene alternative kot nekoč. Če so bile različne alternativne ustvarjalne prakse nekoč ideološko sporne za politične veljake, so danes kapitalsko nezanimive, saj ne prinesejo profita. Finančna in infrastrukturna podhranjenost kulturnih institucij, predvsem pa razstaviščnih in muzejskih institucij ter nevladnih organizacij, priča o tem, da mesto nima izdelane razvojne vizije postindustrijskega mesta v 21. stoletju. Še huje, v diskurzu nabiranja političnih točk se tako državne/občinske kot nevladne institucije prikazuje kot potratne in neefektivne parazite na državnem proračunu. Namerno se ignorira njihov nematerialni in dolgotrajni učinek na skupnost in mesto v kontekstu (brezplačnega) dostopa do kulturnih dobrin, izobraževanja, kritičnega mišljenja ter možnosti ustvarjalnega in osebnega razvoja posameznikov vseh starosti in s tem celotne družbe.

Zbrana besedila pokažejo, da so se v mestu in bližnji okolici na področju različnih umetniških zvrsti razvijale zelo zanimive alternativne ustvarjalne prakse, nekatere bolj radikalne, druge manj, vsekakor pa vse zelo pomembne za nadaljnji kulturni razvoj mesta v devetdesetih. Tematska številka se prične s pogovorom z Meto Gabršek Prosenec, nekdanjo voditeljico Razstavnega salona Rotovž in pozneje direktorico Umetnostne galerije Maribor, ki ga je pripravila Breda Kolar Sluga. V središču pogovora je pomen in domet trienala *Ekologija in umetnost*, ki je imel ob ustanovitvi leta 1980 politično podporo, vsebinsko in formalno pa je v mariborski prostor prinesel veliko novosti na področju vizualne umetnosti in kuratorskih praks. Vendar se je prireditev kmalu pokazala za politično nekorektno in se kljub sedmim uspešnim ponovitvam, ki so odmevale doma in tujini, ni uvrstila med redne umetniške dogodke v mestu s stabilno finančno podporo. Tone Partljič očrta kulturno in družbeno klimo v Mariboru skozi optiko delovanja prijateljske pisateljske peterice (Brvar, Forstnerič, Jančar, Kramberger, Partljič) in programske ter vodstvene krize v SNG Maribor, pomena mesta pri razpadu skupne države pa se dotakne s skupščino Zveze pisateljev Jugoslavije leta 1986, ki je dvignila veliko prahu in vplivala na nadaljnje srbske hegemonistične in nacionalistične težnje. Vili Ravnjak predstavi Dramski studio in alternativna gledališka gibanja v Mariboru. Dramski studio je bil izobraževalna in umetniška institucija mariborskih dijakov in študentov, ki je vplival na nastanek prvih dveh alternativnih mariborskih gledaliških skupin ob koncu osemdesetih in na začetku devetdesetih ter spodbudil večje zanimanje mladih za gledališče. Ravnjak piše, »da so najplodnejša obdobja gledališke umetnosti takrat, ko se 'diktatura preobraža v demokracijo', ko gledališča postanejo poskusni

(laboratorijski) prostor družbe, kjer se 'premikajo in preizkušajo meje svobode'. In prav to je ena temeljnih značilnosti gledališča osemdesetih let.« O zaprtem in omejenem mariborskem kulturnem prostoru priča nestrinjanje Slovenskega mladinskega gledališča (SMG) s konceptom takratnega Borštnikovega srečanja, ki ga je zato bojkotiralo. Ivan Lorenčič piše o iznajdljivost kolektiva in dijakov II. gimnazije ter ansambla SMG, ki so Mariborčanom omogočali, da so na festivalu pet pomladi po vrsti videli letni repertoar tega gledališča. Šola je bila alternativni prostor predstavljanja ne le za SMG, temveč tudi za gledališče Glej in druga mednarodna gledališka gostovanja, jazz večere Braneta Rončela ali prvi koncert skupine Lačni Franz leta 1979. Inicijativnost in inovativnost vodstva šole in dijakov je v mesto prinesla svež in drugačen kulturni program ob sicer dokaj konservativni ponudbi. Jože Kos Grabar ml. strnjeno predstavi sicer pogojno poimenovano 'alternativno sceno', ki zanj pomeni »zbir raznolikih mladinskih, novatorskih in/ali svojevrstnih (sub)urbanih kultur in subkultur, ki so bile javno navzoče in na različne načine družbeno radikalneje delujoče v Mariboru in njegovi okolici.« Predstavi alternativne prakse ustvarjanja v glasbeni, vizualni umetnosti, leposlovju ter alternativno delovanje na področju založništva, medijske krajine in družbeno-političnega angažmaja. Rajko Muršič skozi prizmo delovanja različnih akterjev, glasbenikov in glasbenih skupin opiše delovanje 'alternativne scene' v Mariboru in okolici ter izpostavi pomen ustvarjanja in povezovanja različnih posameznikov in skupin s podobnimi interesi za urbani utrip mesta. Avtor meni, da blokovska naselja in strnjjenost zgradb še ni mesto. »Maribor je tam, kjer daje videz mesta, pravzaprav vas. ... Toda tam, kjer nihče ne vidi mesta, v njegovem podzemlju, na njegovem obrobju, na najbolj marginalnih točkah, se goji prava meščanska kultura.« Meta Kordiš v zadnjem članku tematske številke fragmentarno oriše različne vizualne alternativne prakse lokalnih ustvarjalcev, ki so predstavljene na razstavi *Mi, vi, oni. Fragmenti alternativnih praks osemdesetih v Mariboru* (5. 11. 2013 – 9. 2. 2014) v Umetnostni galeriji Maribor. Za njih je značilna uporaba novih tehnologij, kopije (kseroks), fragmentiranje likovnega izraza in njegovo širjenje v prostor v obliki instalacij ali performansov. To so elementi postmodernističnih iskanj in tudi del alternativne kreativne produkcije. Posamezni ustvarjalci so delovali na različnih področjih kot oblikovalci, slikarji, glasbeniki, iniciatorji, literati, fotografi, snemalci, performerji, organizatorji.

Tematska številka je na začetku želela pokriti čim širši spekter ustvarjalnih praks in prostorov. Žal pa smo odvisni od človeškega faktorja, zato ne bomo prebrali, kaj se je dogajalo v Kinu gledališču, kjer so prikazovali evropske umetniške filme in je bil nekakšen predhodnik današnjega mestnega kina Udarnik; kakšen pomen in ostrino je imel študentski časopis Katedra; kako je Prva gimnazija z razstaviščem Avlo in gledališkim angažmajem dijakov (npr. Tespisov voz Tomaža Pandurja) popestrila kulturno dogajanje v mestu in odpirala nove možnosti in prostore ustvarjalne

produkcije in prikazovanja; ter literarne analize fanzinskega tiska (proze in poezije).

Upam, da bosta razstava *Mi, vi, oni* in ta tematska številka vsaj delno zapolnili praznino, ki zeva nad zamolčano in pozabljeno preteklostjo ter ponovno odprli in nadaljevali začetni dialog iz osemdesetih let o viziji razvoja mesta Maribor.

Uvodnik končujem s pronicljivimi besedami Rajka Muršiča: »V mestu, ki se je ponašalo z uspešno industrializacijo in je še danes v krču deindustrializacije, predvsem nihče ne sme molčati. To je mesto, v katerem bi moralo ves čas ropotati, ne le na protestih, ko imajo ljudje res vsega dovolj. In prav v tem vidim bistvo tistega, kar povezuje osemdeseta in dvatisočdeseta: enaka kriza, enaka stabilizacija, enako izgubljanje delovnih mest, enak obup in enaka tišina tistih, ki naj bi ropotali. Na drugi strani pa je izjemna trma osamelcev, ki jih nihče ne jemlje resno.«